

*Отзиви и рецензии*СВОЕВОЛНИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ
НА КЛАСИЧЕСКАТА ГЕОГРАФИЯ НА ЕВРОПА*Валентин Михайлов*

По правило понятията в науката служат за провеждане на обективни наблюдения, изследвания, търсения с цел постигане на резултати, разкриващи възможно най-обективна картина за същността и характеристиките, присъщи на едно или друго явление от света, в който живеем. Нито публикуването на определени резултати и статии в научни издания, нито титлите, с които са окичени техните призвани или нерядко самозвани автори, не са гаранция за научност, обективност, рационалност, безпристрастност на онова, което се поднася като „научни резултати“. За съжаление, има и такива случаи, в които зад претенциозно натрапвани „научни концепции“ се крият идеологически постулати и политически намерения. В случая, който тук се предлага за обсъждане, не става дума за спорни научни тези, дискуссионни твърдения, едностранни трактовки по определени исторически и/или геополитически въпроси, а за смесване на обикновена некомпетентност със съзнателно изопачаване на фундаментални понятия като Европа, регион, цивилизация.

През последните няколко години в полски научни и публицистични списания се появиха публикации на географа Витолд Вилчински, посветени на Европа и нейните граници (2011, 2014, 2015). В проблемно-тематично отношение въпросите издания се намират на границата на науката и идеологически ангажираната публицистика. Авторът е носител на титлата „професор“ в Педагогическия университет в Краков и се представя за привърженик на наричаната от него „класическа концепция“ на географията. В текстовете на Вилчински срещаме многократно твърдението, че по време на класическото развитие на географията основно понятие (!) в нея е била цивилизацията, а наблюденията на географите върху света са били пречупвани през призмата на „хуманистичния подход“. Това са причините за неговата критична оценка на съвременното развитие на географията, включително и на полската, в които доминират изследванията на природния блок дисциплини. Без да навлизаме в подробни обяснения, ще отбележа абсурдността на тези неоснователни внушения, тъй като в

съвременната наука съществуват множество концепции, използващи цивилизационния критерий (обикновено в съчетание с редица други) при делимитацията на наднационалните региони. В някои свои текстове авторът е по-подробен, уточнявайки, че има предвид френската класическа школа в географията (Wilczyński, 2014). **Именно в нея цивилизацията е ключов термин, а „регионите“ са определяни въз основа на „цивилизационния критерий“**, без, разбира се, да посочи нито една схема на регионализация, предложена в рамките на това течение. На подобни „идейни предпоставки“ се базира на парадоксалното твърдение на Вилчински, че по време на „класическата география Европа не е била „континент“, а някакъв хомогенен „регион“, заселен от западната (латинската) цивилизация“. Такъв бил подходът на „френските географи-посибилисти“. Всички тези твърдения не са подкрепени от нито една историческа карта или поне един коректен цитат (име и фамилия на автор, заглавие на научен труд, година на издаване, страница и т.н.).

Ще припомня най-напред значението и хронологичните рамки на понятието *класическа география*. Въпреки че корените на класическата география ни отвеждат още във времената на Античността, то основите на географията като съвременна академична дисциплина са поставени в края на XVIII и в първата половина на XIX в. (Hartshorne, 1939). Що се отнася до френската класическа школа в географията, тя представлява една от големите географски школи, наред с немската, руската и англо-американската. Посибилизмът на Пол Видал дьо ла Блаш и Елизе Реклю се развива в края на XIX и в началото на XX в. Не е обаче известно кой точно посибилист е определял Европа като „регион на западната/латинската цивилизация“. Като цяло, по време на оформянето на географията като класическа университетска дисциплина в течение на целия XIX в. господстват идеите на географския детерминизъм, но цивилизацията не е била основно понятие в нея. Преобладаващата част от публикациите са посветени по-скоро на въпроси от геологията, геоморфологията, почвознанието, климатологията, на изучаването на флората и фауната в отделни страни, региони и континенти. Разбира се, силен акцент е бил поставян и на връзката със стопанската дейност на човека и неговата култура. Неслучайно в своя няколкотомен труд „Космос: план за описание на физическия свят“ (в оригинал „Kosmos: Entwurf einer physischen Weltbeschreibung“) от средата на XIX в., всепризнатият класик на съвременната география Александър фон Хумболт я определя като природна наука. Не е известно хуманистичният подход да е служил като методологична база на географските изследвания през този период, тъй като значението му се утвърждава едва през втората половина на XX в. И в XXI в., след няколко десетилетия на хуманизация, социологизация, екологизация на научното географско мислене, хуманистичният подход далеч не представлява методологична основа на географията. Публикациите с подобна изследователска ориентация представляват минимална част от общото им количество, като това важи преди всичко за източноевропейските страни.

Витолд Вилчински намира широко поле за изява на своите визионерски идеи в статията „Европа – географска общност на духа“ (Wilczyński, 2011), представяйки своеволни тези за същността и границите на Европа, европейската цивилизация, западното и източното християнство. С императивен тон издига своя „критерий“ – Европа е територията на западната/латинската цивилизация,

която свърша на източната граница на Полша. Същите тези, без преработка, са повторени и в друга статия (Wilczyński, 2014: 17, 25, 26, 27). Европейските граници на запад, юг и север са ясно очертани, твърди авторът. Ще посочим, че принадлежността на редица острови към Европа никак не е безспорна, независимо дали тя е смятана за континент или полуостров. Тази тема обаче не е цел на настоящия коментар. Затова ще се съсредоточим върху проблема, разглеждан от Вилчински, а именно източната граница на Европа. В нито една от своите публикации авторът не смята за нужно да уточни къде точно според него минават западните граници на Европа и дали техният критерий е цивилизационен, или по-скоро физикогеографски. Вероятната причина за това е, че той не е привързан към принципа на логична последователност и избягва елементарния методологичен въпрос: защо западните граници могат да бъдат физикогеографски (бреговата линия на Европа), а източните – „цивилизационни“? Друг е въпросът, че неговата версия на последните няма как да бъде приета като основана на цивилизационен критерий, при положение че тя е идеологически обременена.

Насочвайки своето внимание към необятната тема за психологията на източните славяни, Вилчински отбелязва, че в интерес на политическите цели на Германия и Русия в началото на XVIII в. границата е прокарана условно по Уралските планини, за да могат и руснаците да се чувстват европейци, понеже имали комплекси и гледали на Европа със завист (Wilczyński, 2011). Следвайки собствената си представа, без да цитира нито един руски източник, Вилчински решава, че „за определени политически цели“ на руснаците им е нужна принадлежност към Европа. Те не искали да признаят самостоятелността на европейската (латинската) цивилизация и различие спрямо собствената им култура (Пак там).

В подобен дух, пише авторът, поради спецификата на своето географско положение и понеже чувствали някакъв „дискомфорт“, руснаците „предложили“ идеята за „Европа от Атлантика до Пацифика“ (Wilczyński, 2014: 23). Тази геополитическа концепция обаче има своята история, а за съжаление, тя не се покрива с интерпретациите на този автор. Както е известно, след края на Втората световна война френският президент Де Гол предлага идеята за Европа от Атлантика до Урал. През 80-те години на XX в. френският геополитик Жан-Франсоа Тириар разширява въпросната концепция, чертаейки геополитическа визия за Голяма Европа от Исландия до Тихия океан. По такъв начин в средите на западните континенталисти се раждат и еволюират идеите на паневропеизма.

В. Вилчински приема, че поради установяването на източната граница на Европа преимуществено по Уралските планини в началото на XVII в., Европа несправедливо се била разширила с територии от не-латинската цивилизация. Това означава също и земите на България, Гърция, Сърбия, Румъния, Албания, Македония, Молдова и други съвременни държави. Ще примомним, че някои от тях са разположени върху част от най-рано усвоените земи на Европа, представляващи на практика люлката на европейската цивилизация. Авторът обаче оценява това като грешка, като дава израз на своите откъслечни разсъждения по темата Русия. Тя е единна държава и – тук е поставен поразяващ със своята неконструктивност въпрос – „какъв е смисълът руските ландшафти да се делят на европейски и азиатски, след като те са еднакво руски?“ (Wilczyński, 2011).

Длъжен съм да призная, че класификация на ландшафтите в Русия на „европейски“ и „азиатски“ аз лично по-рано не съм срещал и смисълът на една такава подялба вероятно може да си обясни единствен Вилчински.

По-важното в случая е, че ако авторът наистина познаваше фундаменталните постижения на класическата география, то едва ли би направил подобни конфузни изводи. Далеч преди Уралските планини да бъдат предложени като източна граница на Европа в трудовете на Столтенберг и Татищев, земите на Рус – огнищата на етногенезис на източнославянските и редица други православни народи, винаги са били разглеждани като част от географското и културното пространство на Европа. Това положение на нещата не би се променило, ако приемем античната граница на Европа на Дон (в някои публикации тя се използва чак до XVIII в.), утвърдена в VI–V в. пр.н.е. от античните историци, географи и картографи. Представям една малка част от стотиците карти от класическия период на развитие на науката – картите на А. Ортелиус (фиг. 1) и Я. Хундиус (фиг. 2). Те представят Европа като територия, която обхваща не само земи на латинската, но също на православната цивилизация, както и ислямската.

Безспорно е, че прокарването на източната граница на Европа по Урал, както редица други граници, е основана на научна концепция и до определена степен е условна. Въпреки това Уралските планини са признати за граница между Европа и Азия, включително от Международния географски съюз.

Фиг. 1. Карта “Evropae” от А. Ортелиус, 1570 г.

Източник: <http://www.aradersf.com/europemapselection.html> (Достъп 23.04.2015)

Фиг. 2. Картата Nova Europae Descriptio на J. Hondius, началото на XVII в.

Източник: www.raremaps.com/gallery/detail/40361mp2/Nova_Europae_Descriptio/Hondius.html
(Достъп 23.07.2015)

Както показват училищните карти, този значителен по своите размери обект отделя огромните пространства на Източноевропейската равнина от Сибир. В случая обаче за автора не е важно да докаже с научни аргументи и факти къде минава една или друга граница според неговия „критерий“. Неслучайно той не представя нито словесна, нито картографска версия къде точно преминава не само източната, но и западната, южната и северната граница на латинската цивилизация, която смята за синоним на Европа. Той избягва навлизането в досадни, второстепенни детайли и търсне на доказателства, което е типичен белег за псевдонауката.

Ще припомним, че още от появата си преди повече от 2000 години на античните карти като регион в днешна Тракия, Европа не е била и по обясними причини не е могла да бъде синоним на латинската цивилизация, тъй като в този район не може да се говори за такава. Дори и по време на османската окупация на Балканите (в определен период и на части от Централна Европа), тези земи са наричани от учени и пътешественици „Европейска Турция“ или европейски части на Османската империя.

Според „критерия“ на Вилчински понятията Европа и западна/латинска цивилизация са синоними. Ако западната граница на Европа е бездискусионна, тогава възниква въпросът към коя цивилизация принадлежат Съединените

щати, Канада, Австралия, Нова Зеландия, Британските Вирджински острови, Боливия, Парагвай или Филипините? Ако приемем, че латинската азбука е един от белезите на латинската цивилизация/Европа, а няма как това да бъде оспорено, остава открит въпросът към коя цивилизация принадлежи например съвременна Турция, в която се използва именно тази графична система.

За да напомни пред читателите своя стереотип, че Европа е синоним на латинската цивилизация според „класическата география“, в обширната студия „География и метагеография на земите на стара Сармация“ (Wilczyński, 2014) авторът отново дава поле за изява на своето въображение. Както настоятелно посочва, „в класическата география“ земите „на изток от Полша“, са били наричани Сармация. Това е „правилното“ историческо название на тази част от света. Прокрадва се абсурдната теза, че Европа и Сармация са били два отделни региона, а източните славяни са наследници на съвременните сармати. Истинско недоумение буди у читателя предложението на автора за синонимно използване на имената Рус и Сармация, защото „май името Рус е налично само в славянските езици“. В славянските езици земите на изток от Полша би трябвало да се наричат Рус, а неславянските – Сармация (Пак там: с. 27). В действителност и Рус, и Сармация, и техните деривати, са названия, използвани и в славянските, и в неславянските езици. Това са повече от елементарни и лесно проверими факти. По-важно е обаче, че тези понятия отговарят на съвършено различна историческа, географска и етнолингвистична реалност. Изключването на Сармация от Европа и тяхното противопоставяне е абсурдно най-малкото поради обстоятелството, че още от времето на Птолемей този голям античен регион е поделен на европейска (доминираща със своите териториални размери) и азиатска част с граница Танаис (Дон). Демонстрирайки загриженост за точността на географските названия на чужди страни и народи, в заключението на своята статия авторът се обръща към украинските, руските и белоруските географи с надеждата да помислят и да приемат неговото „предложение“, а именно – да престанат да наричат своите земи Източна Европа за сметка на името Рус. Авторът явно не знае, че Рус, която винаги е била част от Европа, е понятие, срещано в исторически източници поне от втората половина на IX в. Имената на държавите Беларус и Русия очевидно също имат нещо общо с понятието Рус. Следователно, нуждата географите от въпросните страни да приемат названието Рус е точно толкова назряла, колкото и нуждата английските и шотландските географи да приемат името Британия за своите страни, или пък Швеция и Норвегия името Скандинавия.

Абсурдността на тези „предложения“ се мултиплицира от факта, че именно в полското общество от XVI–XVII в. е популярна идеята за произхода на славяните от сарматите, а техен главен клон са именно поляците. Редица писатели и публицисти разпространяват термина „Сармация“ като (мито)географско понятие, служещо за самоидентификация на шляхтата с убеденост, че тя произхожда от древните сармати. В полския сарматизъм е вплетена идеята за превъзходство на полската аристокрация над руските, еврейските и литовските жители на Жечпосполита и съседните страни. Специалистите по история на изкуството обособяват стил полски или сарматски барок, в който се преплитат влиянията на Западна Европа и Ориента, примесени с автентични местни традиции. Сарматският стил има силно присъствие в облеклото на шляхтата. В него се долавят влиянията на Изтока – турски, татарски, унгарски, а дори и

персийски (Sarmatyzm w kulturze szlachty polskiej XVII – XVIII w.). Още повече, в рамките на същата статия, Вилчински влиза в противоречие със самия себе си, цитирайки Плиний Стари, според когото на запад Сармация се простира в земите до Висла (Пак там: с.10), които обхващат по-голямата част от земите на историческа и съвременна Полша.

Както е известно, възникването на Европа върху географските карти по времето на Античността е свързано с обособяването на регион с такова наименование в земите на днешна Източна Тракия. По въпроса за географските корени на Европа и европейската цивилизация Вилчински е на друго мнение: тя „датира от Ранното средновековие, когато в западните части на бившата Римска империя, на романо-келтска етническа основа, германските племена започват да организират феодални държави, различни от Източната Римска империя“ (Wilczyński, 2011). Източната римска империя не намира място в идеологическия модел на Европа, но заслужава да се отбележи, че Витолд Вилчински поне споменава за нейното съществуване. Постиженията на цивилизацията на траките, на елинистичната цивилизация или империята на Александър Македонски, поставили в действителност фундаментите на европейската култура, вече принадлежат на по-дълбоки исторически пластове, които убягват от не особено дълбоката историческа перспектива на Вилчински.

С претенциозен тон, говорейки от името на Европа и на рационалността едновременно, авторът гръмка декларира: по-нататъшното използване на името Източна Европа би било „обида за рационалността“. Не уточнява обаче към коя Европа тогава ще се отнася Полша, при положение че земите на изток от нейните граници хипотетично не са Европа – Западна или Източна, защото Централна Европа влиза в конфликт с „концепцията“ му? При положение че източнославянските земи не са Европа и ако Полша е Западна Европа, остават открит въпросът кои земи и народи тогава формират Централна, а кои – Източна Европа? Това са неудобни въпроси, на които Вилчински едва ли би имал желание да отговори. Отговорите – повече от очевидни – не подхождат на лишените от конструктивна мисъл идеологически интерпретации.

Част от творческите идеи на преподавателя от Педагогическия университет в Краков са посветени на географската регионализация на Европа. Ще обърна внимание на част от тях:

– „Западна и Източна Европа не са географски названия. Чисто и просто, няма място за такива названия“;

– „Въпреки че географията не отделя такива региони, названията Западна и Източна Европа се използват много често“;

– „Централна Европа не съществува като географски регион. Mitteleuropa не е географско название, затова тя не съществува на картите“ (Wilczyński, 2014: 14-15).

Може да се съжاليا, че авторът не уточнява към коя област на познанието отнася понятията Западна, Централна и Източна Европа. (Без)смисълът на цитираните ирационални умозаклучения може да бъде разбран единствено при положение, че можем да си представим ситуация, при която професор по химия твърди, че „таблицата на Менделеев не съдържа елемент олово, в нея няма място за такива елементи“, или историк достига до заключение, че „в историографията няма такъв период Средновековие“.

Посветените на Европа статии на Вилчински избобилстват не само с преднамерено интерпретирани утвърдени от хилядолетия географски и исторически понятия, но и на грубо изопачаване на цели трагични епизоди от човешката история. Някои твърдения имат „революционен“ характер: „Нацизмът в Германия се е появил в резултат на атака от цивилизация, идваща от Изтока, която е довела до елиминирането на латинската цивилизация“ (Wilczyński, 2014). Уповавайки се на подобни мисловни схеми, авторът щедро раздава оценки, разграничавайки Европа от не-Европа: Европа е цивилизацията на католицизма и протестантството, на традиционна толерантност към различието, на уважение към индивида и неговите права. Православните народи не принадлежат към нея, защото исторически за тях са характерни деспотизъм и робство, друга азбука и т.н. (Wilczyński, 2011). Ще примомня само част от емблематичните за западната цивилизация негативни явления, като антисемитизма (явление, познато в Западна Европа още в Средновековието), „Светата“ инквизиция, търговията с роби, социалдарвинизма, расизма, редицата авторитарни режими в първата половина на ХХ в., нацизма, лагерите на смъртта, Холокоста и редица други. Понеже подобни явления не се вписват в представата му за вечна толерантност и свобода в западната цивилизация, авторът предпочита да ги припише на някаква неназована цивилизация от Изтока.

В поредицата свои публикации авторът повтаря ключовата идеологическа теза, че Европа е територията на западната/латинската цивилизация. Въз основа на широтата на своя светоглед той коментира обаче предимно Русия, по-рядко източното славянство като цяло, демонстрирайки бегли познания за културата и историята на тези народи. Това се дължи на факта, че авторът не ползва оригинални източници в съответните езици. Освен това разсъжденията му не са подпомогнати от непосредствени теренни изследвания. След множеството завоалирани и недоизказани мисли митотворчеството на Вилчински най-накрая достига до проницанието, че не само източните славяни искат да нахлуят неканени в Европа, която била собственост на западната/латинската цивилизация „според класиците“. В емпиричния анализ на статията „Мюсюлманите в Европа...“ (2015: 109) авторът се ограничава единствено до земите на западната/латинската цивилизация, от които изключва Балканите и Рус – те не са Европа. На върха на пропагандната самодейност стои твърдението, че Балканите и Рус се отнасят към Европа – внимание! – единствено в публицистиката и в ненаучното познание, в резултат от наложили се стереотипи. Науката отреждала място в Европа само на западната/латинската цивилизация. В случая авторът не само представя неверни тези, но демонстрира неуважение към идеите за Европа на своя сънародник папа Йоан Павел Втори, който многократно подчертава, че Европа е била и остава общност на западното и източното християнство (DeLong, 2011).

Витолд Вилчински най-вероятно ще приеме като обидна за своята рационалност публикации, в които като част от Европа фигурират места и региони като Атина, Олимпия, Микена, Пловдив, Велико Търново, Белград, Охрид, Сараево, Киев, Одеса, Велики Новгород, Санкт-Петербург, Атон, Тракия, Македония, Мизия, Тесалия, Влашко, Босна и Херцеговина, река Марица, Дрина, Ладожкото езеро, Нева, Днепър и т.н.

Може да се съжالياва, че в началото на ХХI в. подобни митомански „изследвания“ намират място в научната периодика. При това става дума за страна

като Полша, в която науката като цяло е и в частност географията, се отличават, с висок професионализъм, обективност и качество на провежданите изследвания. Вероятно по тази причини идеите на Вилчински поне засега нямат последователи. В настоящия текст представихме едно изключение, основано на преднамерени интерпретации и опити за подмяна на фундаментални научни понятия, лишени не само от задълбочени познания по темата, но също от логика и рационални аргументи. Подобни творения представляват открита подигравка с фундаментални постижения на класическата география, както и с културното наследство на редица европейски народи. Превръщайки се в инструмент за промиване на мозъци в идеологическите визии на повече или по-малко случайни учени и фалшиви месици, те са в състояние да „произвеждат“ образцови с несъстоятелността си „изследвания“, лансирайки визии за нови, никому ненужни железни завеси и изкуствени бариери в рамките на Европа и християнската цивилизация. Те нямат място в съкровищницата нито на класическата, нито на съвременната наука, нито пък имат потенциал да предложат конструктивни и хуманни идеи за текущите международни отношения в Европа, между западното и източното християнство, между ЕС, Русия и Украйна.

ЛИТЕРАТУРА

- Hartshorne, R.** 1939. *The Nature of Geography*. Association of American Geographers, Lancaster, Penn.
- Wilczyński, W.** 2014. *Geografia i metageografia ziem dawnej Sarmacji*. *Przegląd Geopolityczny*, 9.
- Wilczyński, W.** 2011. *Europa: geograficzna wspólnota ducha*. „*Pressje*”, 26–27.
- Wilczyński, W.** 2015. *Muzułmanie w Europie: aspekty geograficzne, polityczne i religijne*. *Przegląd Geopolityczny*, 14.
- Delong, M.** 2011. *Stanowisko papieża Jana Pawła II wobec integracji europejskiej*. *Polityka i społeczeństwo*, 8.
- xxx** *Sarmatyzm w kulturze szlachty polskiej XVII–XVIII w.* www.historicus.cba.pl/renesans/sarmatyzm.doc. (20.09.2009)

IRRESPONSIBLE ABUSES OF THE CLASSICAL GEOGRAPHY OF EUROPE

Valentin Mihaylov

This paper pays attention to the series of publications of Witold Wilczyński, a geographer from the Krakow Pedagogical University, in which he presents some pseudoscientific statements about the classical geography of Europe. The first statement says that during the period of classical geography and according to the classical geographers, “Europe was not a „continent“, but a “homogeneous region, populated by Western (Latin) civilization”. The author based these ideological abuses only on his own imagination, without referring to any historical sources (author, title,

year of publication, pages, etc.), as well as without showing a map from the period of classical geography which could confirm his imagination. The author of the critical paper shows why this thesis does not have a scientific value, referring to classical maps about ancient Europe and recalling the origin of Europe which occurred on the map in the region of Trace which region was not and is not a part of Latin civilization. What concerns all the classical and contemporary scientific maps, they all show that Europe is a western part of Eurasia that covers lands and cultures of Orthodox, Latin, and other civilizations. The second statement is that Sarmatia is a “historical region located on the east from Poland”. Wilczyński (2014) has repeated this abuse many times. According to his suggestions, the Eastern Slavs (Byelorussians, Ukrainians and Russians) are not Europeans, but they are „ancestors“ of old Sarmatia and Sarmatians. On the contrary, according to the ancient cartographers and historians, Sarmatia always included lands from contemporary Poland and its neighbouring East European countries. The eastern border of Poland in various periods was not been a boundary which divided Europe from Sarmatia. The largest part of Sarmatia (Sarmatia Europeana) was regarded as a part of Europe. Apart from series of unacceptable falsifications of classical geography of Europe, the author stresses the abuses of the field of political history and geography of the XXth century presented in the works of Witold Wilczyński.

Keywords: Europe, Sarmatia, classical geography.